

Rökaren har väjningsplikt

Bengt Öste

För tre år sedan bildades Smokepeace, en förening för "hänsynsfulla rökare och toleranta icke-rökare", i en avsikt att göra sin röst hörd i rökdebatten.

Föreningen var starkt kritisk mot den då intensiva rökdebatten – den var förorenad, ansåg Smokepeace, av "hårdvinklade" tolkningar av ett motsägelsefullt vetenskapligt material om rökningens vådor, och av många debattörers fixering vid ett brottstrafftänkande.

Föreningen är också kritisk mot Tobaksutredningens lagstiftningsförslag – utom det som gäller en stor satsning på information, som Smokepeace anser vara ett i Sverige ännu oprövat verktyg.

Bengt Öste är journalist och var Smokepeace's förste ordförande 1989–90.

"Jag tycker mig märka att många rökare har ett så dåligt samvete för sitt rökande, att detta är en större hälsofara för dem än själva rökningen".

Ovanstående citat ur ett samtal med Lis Asklund, under många år en mycket uppskattad medarbetare i Riksradiön och fortfarande en mycket anlitad debattör och föredragshållare, framför allt i ämnen som gäller sociala frågor och mänsklig samlevnad.

Lis Asklund var när hon formulerade sin iakttagelse – sommaren 1989, då den nyligen tillsatta Tobaksutredningen inledde sitt arbete – inte ensam om att observera att den svenska tobaksdebatten intensifierats och tillspetsats och alltmer fått karaktären av en konfrontation mellan rökare och icke-rökare.

Flerårtal av de debattörer som krävde en skärpt tobakslagstiftning var vid den tidpunkten organiserade i socialstyrelsens information om tobakens hälsorisker, eller i med allmänna medel stödda föreningar som Visir (Vi som inte röker), NTS (Nationalföreningen för upplysning om tobakens skadeverkningar) eller En rökfri generation. Därutöver deltog bl a Cancerfonden

i debatten, plus ett stort antal läkare och annat fackfolk.

Men de allt tätare bredsiddorna mot rökningen, och rökarna, blev sällan bemötta. Först på vårvintern 1989, i ett debattprogram som sändes i Lokalfalun i Falun, gjordes ett försök att ge rökarna en debattplattform – föreningen Smokepeace. Innan sändningen var slut hade över 30 lyssnare anmält sig, och i dag har Smokepeace fått över 1 000 medlemmar.

I föreningens stadgar heter det bl a:

1. Smokepeace är en förening för rökare och icke-rökare som vill verka för en fredlig samverkan mellan dessa båda grupper. Föreningen är politiskt, religiöst och kommersiellt obunden.
2. Smokepeace verkar på valfrihetens grund för miljöer och beteenden som möjliggör tobaksrökning utan olägenheter för den som inte vill utsättas för tobaksrök.
3. Smokepeace verkar inte för att sprida bruket av tobaksrökning.

Föreningen Smokepeace som har ett för initiativtagarna överraskande stort antal icke-rökare som medlemmar (och en majoritet av kvinnor, 54 procent), har m a o inte någon annan uppfattning än Tobaksutredningen om det mål som bör eftersträvas – ett rökfritt Sverige – och delar utredarens mening att icke-rökares önskan om att få slippa irriterande tobaksrök är en självklar rättighet.

Rökarna måste därför lära sig att röka hänsynsfullt, vilket enligt Smokepeace innebär "absolut väjningsplikt" i alla de situationer då rökaren löper risken att besvära icke-rökare.

.....
"Jag tycker mig märka att många rökare har ett så dåligt samvete för sitt rökande, att detta är en större hälsofara för dem än själva rökningen"
.....

Däremot delar inte Smokepeace Tobaksutredningens uppfattning om vägen till det gemensamma målet. Utredningen har, tycker Smokepeace, visserligen identifierat en konfrontationssituation, men valt att ersätta den med en annan, som erbjuder stora risker för diskriminering av rökare.

Ett oprövat verktyg

I sitt remissyttrande över Tobaksutredningen – jodå, Smokepeace erbjuds att yttra sig, men hör givetvis inte till den "tunga", röststarka gruppen – instämmer föreningen i utredningens förslag om en kraftigt förstärkt tobaksinformation. Ja, Smokepeace vill till och med gå ett stycke längre än utredningens majoritet, och stöder därför sakkunniga Margareta Haglund, som i ett särskilt yttrande föreslår garanterade penningresurser till tobaksupplysning genom införande av en särskild hälsovårdsavgift på tobaksvaror, efter finsk förebild (0,5 procent av tobaksskatten – vilket, med 1988 års siffror som bas, skulle ge drygt 23 miljoner kronor till tobaksinformationen).

En bred och professionellt genomförd information är, anser Smokepeace, fortfarande ett i Sverige i stort oprövat verktyg, som gett mycket goda resultat utomlands.

Men Smokepeace – som också stöder det förslag som en grupp namnkunniga forskare presenterat i januari 1991, om en ettöring per cigarett, eller 100 miljoner per år, till en svensk medicinsk och beteendevetenskaplig tobaksforskning – vill inte bara kvantitativt utan framför allt kvalitativt "nystarta" tobaksdebatten. Bakgrunden är föreningens egna erfarenheter av den svenska tobaksdebatten. Smokepeace-styrelsen, många medlemmar och åtskilliga debattörer utanför föreningens krets tycker att tobaksdebatten "hamnat snett" och fastnat i en ofruktbar brott och straffdiskussion. Här några exempel på återkommande debattämnen som fått många rökare, och även icke-rökare, att reagera surt:

Smokepeace-styrelsen tycker att tobaksdebatten "hamnat snett" och fastnat i en ofruktbar brott och straffdiskussion

Resultaten av forskningen om den passiva rökningens eventuella skadeverkningar är motsägelsefull

- krav på totalt rökförbud på sjukvårdsinstitutioner – krav som inte sällan gällt även patienterna och som i flera fall förts till beslut utan att alla anställda tillfrågats,
- förslag att "gallra bort" rökare ur patientköerna,
- förslag att rökare skall betala högre försäkringsavgifter – men som helt saknar underlag i form av statistik och kostnadsberäkningar, samt
- krav på att kriminalisera tobaksbruket genom att klassa nikotin som narkotika.

Sådana stolligheter har snedvridit och förorenat tobaksdebatten, anser Smokepeace. Lika illa, om inte värre, är den utbredda vårdslöshet som kännetecknar många debattörers hantering av den vetenskapliga, eller förment vetenskapliga, rapporteringen om tobaksbrukets risker. Denna rapportering är utomordentligt ymnig – i varje fall utomlands – men mycket varierande vad gäller kvaliteten. Den, och i synnerhet de "larmrapporter" som blir resultatet när massmedia okritiskt refererar dem, erbjuder snart sagt alla tobaksdebattörer stöd för deras uppfattning, vilken denna än är.

Enbart om s k passiv rökning finns nu omkring tusen rapporter – men enligt världshälsoorganisationen WHO, som härom året underkastade just passiv-rökning-rapporterna en specialgranskning, ger ingen enda av alla dessa rapporter handfasta bevis för att passiv rökning kan orsaka lungcancer. En annan ansedd institution, American Cancer Society, sammanfattar: "De nu tillgängliga forskningsresultaten är inte tillräckliga för att dra slutsatsen att passiv eller ofrivillig rökning orsakar lungcancer bland icke-rökare".

Resultaten av forskningen om den passiva rökningens eventuella skadeverkningar är med andra ord motsägelsefull. Tobaksutredningen har uppenbart klart för sig att den beträder minerad mark, när den konstaterar: "Med hänsyn till vad man vet om den aktiva rökningens skadlighet är det inte orimligt att tänka sig att även förhållandevis låga expositioner som det är fråga om i

rökiga lokaler medför ökad risk för rökrelaterad sjukdom”.

Inte orimligt, nej. Däremot tycker Smokepeace att Tobaksutredningen gör det alltför lätt för sig när den med samma motsägelsefulla underlag drar slutsatsen: ”Det står numera klart att tobaksbruket utgör ett allvarligt hot mot folkhälsan och att det inte längre kan betraktas som ... en privatsak”.

Rökning en privatsak?

En grundsats i västerländsk lagstiftning är att medborgarna bör beviljas största möjliga frihet. Även sådant som är oklokt, rentav urbota dumt eller till och med livsfarligt må vara tillåtet, så länge det inte skadar andra. Tobaksrökning, det vet vi alla, är såväl oklokt som dumt och farligt. Men rökningen kan, anser Smokepeace, utan nämnvärda uppofferingar förbli en privatsak, för rökaren. Forskarnas mödor när det gäller den passiva rökningen har gett oss indicier och varningssignaler, som motiverar fortsatt forskning och bättre information – men inte, anser Smokepeace, en omfattande lagstiftning av det slag som Tobaksutredningen föreslår. En sådan skulle innebära en diskriminering av rökarna, och därmed motverka sitt huvudsyfte, en förbättrad folkhälsa.

För en läsare som inte till alla delar instämmer i Tobaksutredningens slutsats att rökarnas rökande är en hälsofara även för icke-rökarna är det svårt att undvika intrycket att utredningen sytt en handske som passar handen dvs vinklat sin slutsats av det motsägelsefulla vetenskapliga underlaget om passiv rökning så att den skall kunna hålla för det lagstiftningspaket som utredarna vill ha förverkligat.

Men Tobaksutredningen är ingalunda ensam om en ”hård dragen” tolkning av de vetenskapliga rapporterna om tobaksbrukets vådor. Tobaksdebatten hade, redan innan Tobaksutredningen var färdig med sitt be-

tänkande påfallande många inslag som karaktäriserades av ett helt okritiskt accepterande av massmedias ”larmrapporter”, även i de fall då det handlade om ren skräckpropaganda.

Tobaksdebatten dominerades då fortfarande av starkt engagerade tobaksmotståndare, och hade obehagliga inslag: rökarnas rökande är en fara för alla, och måste bestraffas, det var ett alltför ofta återkommande tema. Den sortens debattinlägg hade naturligtvis beklagliga effekter – Lis Asklunds iakttagelse, som inleder denna artikel, är ett exempel. Men motståndarna – i första hand rökarna, får man förmoda – lyste i stort sett med sin fränvaro, och det är inte särskilt djärvt att gissa att de engagerade antirökdebattörernas argument ”gick hem”. Remissrundan tyder på det, en majoritet av remissinstanser accepterar i det väsentliga Tobaksutredningens lagstiftningsförslag.

Icke-rökare säger nej

Det gör inte Smokepeace, som sent – kanske för sent – klev in i debatten, och som med ett underlag på bara 1 000 medlemmar försöker föra hänsynsfulla rökares och toleranta icke-rökares talan. Men även Smokepeace finner anledning att applådera åtminstone ett av utredningens förslag – den tidigare omnämnda satsningen på information.

Utredningens förslag om rökfria offentliga lokaler och skolgårdar ter sig inte heller kontroversiellt, ens för inbitna rökare – det är i stort sett bara en utvidgning av redan gällande, allmänt accepterade umgängesregler.

Två andra förslag, om reklamförbud och om en 18-årsgräns för inköp, ter sig däremot onödiga, anser Smokepeace. Bägge dessa lagförslag har nämligen redan prövats utomlands – bl a i Norge – men utan påvisbara resultat. Norge (som har en 16-årsgräns) har den största andelen rökande 15-åringar i Västeuropa – Schweiz, som inte har någon åldersgräns och där reklamen är helt fri, har den minsta andelen.

Däremot är förslaget om ett lagfäst förbud mot rökning på arbetsplatser i hög grad kontroversiellt, inte bara för Smokepeace, som i samband med presentationen av Tobaksutredningen lät IMU göra en intervjuundersökning om allmänhetens uppfattning om några av utredningens centrala regleringsförslag.

Undersökningen visade bl a detta:

.....
Forskarnas mödor när det gäller den passiva rökningen har gett oss indicier och varningssignaler, som motiverar fortsatt forskning och bättre information – men inte en omfattande lagstiftning av det slag som Tobaksutredningen föreslår
.....

- bara 24 procent stödde förslaget om ett rökförbud på offentliga platser,
- endast 21 procent tyckte att lagstiftning var önskvärd för att reglera rökningen på restauranger, och
- 74 procent av de tillfrågade rökarna – och 70 procent av icke-rökarna – tyckte att frågan om rökning på arbetsplatserna inte skall lösas genom lagstiftning, utan genom samråd mellan de anställda.

De intervjuades svar på de första två frågorna är knappast överraskande, men att 70 procent av icke-rökarna säger nej till ett lagfäst rökförbud på arbetsplatser var ett resultat som trotsade alla gissningar.

När Smokepeace motiverade sitt nej till utredningens förslag om en arbetsplatslagstiftning var huvudargumentet att utredarna slog in öppna dörrar – rökfrågan har, på tiotusentals arbetsplatser, redan lösts av de anställda själva, just genom samråd. Resultaten av sådana samråd blir – i minst 99 procent av fallen, vågar jag gissa – detsamma: öppna arbetsplatser, där fler än en arbetar, blir rökfria och rökande arbetskamrater hänvisas vänligt men bestämt till speciella rökrum, i de flesta fall med egen ventilation.

Men när Smokepeace intervjuade såväl rökande som icke-rökande medlemmar om deras erfarenhet av sina arbetsplatser visade det sig att flertalet av dem ansåg ett annat argument väga tyngre. Vi har en arbetsmiljölag, resonerade de, som ger oss möjligheten att ta ansvar för vår egen arbetsmiljö. Varför frånta oss den möjligheten genom en ny lag?

Några av de intervjuade befarade också att ett lagfäst rökförbud skulle försvåra deras möjligheter att medverka till en sanering av deras arbetsmiljö – tobaksröken, ansåg de var bara en del av ett avsevärt mycket större luftsmutsproblem. (Det finns många undersökningar som ger stöd åt den uppfattningen, bl a en ofta citerad rapport från amerikanska National Institute of Occupational Safety and Health, som konsta-

.....
Vi måste lära oss att inte ta till lagstiftning så snart det är något vi ogillar. Det finns andra vägar att komma till rätta med problem

terar att bra två procent av inomhusproblemen på arbetsplatser har sitt ursprung i rökning).

Det överraskande starka motståndet mot en lagstiftning mot rökning på arbetsplatser har med andra ord även en facklig bakgrund, som också speglas i ett av de "tunga" remissyttrandena, från Landsorganisationen, LO.

Risig bukett

Det finns i Tobaksutredningen stora, men påfallande risiga bukett av lagförslag ytterligare ett antal regleringar som Smokepeace är kritisk mot, eller anser sätta krokben för varandra. Nya, tjärfattigare rökvaror t ex – hur skall de kunna marknadsföras när det råder totalt reklamförbud? Varför rekommendera polisanmälan när röklagöverträdelse inte kommer att bestraffas?

Vad som slutligen blir resultatet av Tobaksutredningens betänkande är svårt att sia om. Som representant för Smokepeace vågar jag hoppas att socialdepartementet rensar ordentligt i rabatten och tar fasta på att såväl icke-rökare som rökare har skyldigheter, men också rättigheter.

Med andra ord, de måste samarbeta om det gemensamma målet skall kunna nås – och att det är möjligt vet alla som försökt.

Låt mig avsluta med ännu ett citat – denna gång ur ett anförande som Widar Andersson, kollektivledaren från Hassela, höll på en SAP-kongress härom året och som belönades med en kraftig applåd:

"Vi måste lära oss att inte ta till lagstiftning så snart det är något vi ogillar. Det finns andra vägar att komma till rätta med problem".